

Mladá veda

Young Science

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 4, ročník 12., vydané v decembri 2024

ISSN 1339-3189, EV 167/23/EPP

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Zima na horách. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

prof. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

PhDr. Veronika Kmetóny Gazdová, PhD. (Inštitút edukológie a sociálnej práce, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

Mgr. Monika Šavelová, PhD. (Katedra translitológie, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

Mgr. Michal Garaj, PhD. (Katedra politických vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava)

REDAKCIA

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Banícke múzeum, Rožňava)

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

PROBLEMATIKA KVALITY ŽIVOTA MARGINALIZOVANEJ RÓMSKEJ KOMUNITY

PROBLEMS OF THE QUALITY OF LIFE OF THE MARGINALIZED ROMA
COMMUNITY

Richard Vejo ¹

Autor pôsobí ako interný doktorand Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Fakulta verejnej správy, Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy. Vo svojej dizertačnej práci a výskume sa zaoberá ekonomickými vplyvmi na kvalitu života obyvateľov Slovenskej republiky.

Author works as an internal doctoral student at the University of Pavel Jozef Šafárik in Košice, Faculty of Public Administration, Department of Economics and Public Administration Management. In his dissertation and research, he deals with economic influences on the quality of life of the inhabitants of the Slovak Republic.

Abstract

Quality of life is an important question, topic, but also an object of investigation in today's increasingly complex times. Everyone perceives and feels it differently, and it often becomes the subject of political struggle, but also a poorly understood concept. This area is very complex and is a combination of both objectively given factors and subjective perception. However, as part of its investigation, minorities in the form of segregated population groups suffering from social inclusion are often not taken into account. Exactly this case in the Slovak Republic represents the Roma ethnicity belonging to the marginalized Roma community. The declared quality of life of the marginalized Roma community does not reach the level of the majority. The aim of the paper is to identify the phenomena causing the deterioration of the quality of life and their impact on the Roma population in our conditions, and the possibilities of their solution and improvement.

Key words: Roma population, social exclusion, segregation, marginalization, discrimination, quality of life

¹ Adresa pracoviska: Mgr. Richard Vejo, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Fakulta verejnej správy, Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy, Popradská 66, 040 11 Košice
E-mail: richard.vejo@student.upjs.sk

Abstrakt

Kvalita života je dôležitou otázkou, témou, ale aj predmetom skúmania v dnešnej čoraz zložitejšej dobe. Každý ju vníma a pociťuje inak, a často sa stáva predmetom politického boja, no aj málo pochopeným pojmom. Táto oblasť je veľmi zložitou a je spojením ako objektívne daných faktorov, tak aj subjektívnym vnímaním. V rámci jej skúmania sa však často neberie ohľad na minority v podobe segregovaných skupín obyvateľstva trpiacich sociálnou inklúziou. Presne tento prípad v Slovenskej republike predstavuje rómske etnikum patriace k marginalizovanej rómskej komunite. Deklarovaná kvalita života pri marginalizovanej rómskej komunite nedosahuje úrovne majority. Cieľom príspevku je identifikácia oblastí spôsobujúcich zhoršenie kvality života a ich vplyv na rómske obyvateľstvo v našich podmienkach, so zameraním na možnosti riešenia.

Kľúčové slová: rómske obyvateľstvo, sociálna exklúzia, segregácia, marginalizácia, diskriminácia, kvalita života.

Úvod

Skúmanie kvality života a zaoberanie sa ňou je dnes čoraz frekventovanejšou témou. Tento fenomén sa stáva dôležitou súčasťou ako politickej, tak všeobecnej rozpravy, čo len podtrhuje jeho dôležitosť v dnešnej spoločnosti. V rámci skúmania kvality života v podmienkach Slovenskej republiky je však určitá skupina obyvateľstva značne exponovaná oveľa nižšej kvalite života, oproti väčšine obyvateľstva. Touto skupinou obyvateľstva je rómska komunita, a najmä marginalizovaná rómska komunita (MRK), ktorá dlhodobo čelí zhoršeným životným podmienkam. Tie sú zapríčinené ako historickým vývojom v spoločnosti a rozhodnutiami minulých režimov, tak aj pretrvávajúcou segregáciou tejto skupiny obyvateľstva ústiacej do diskriminácie a stigmatizácie tejto minority. Nadnárodná, ako aj štátna a regionálna úroveň verejnej správy, ako aj iné organizácie sa dlhodobo snažia nájsť vhodné riešenia na zlepšenie tohto nežiadúceho stavu, skrz rôzne plány pomoci, investície a stratégie. Základným faktorom pre zvýšenie kvality života je najmä determinovať hlavné príčiny vzniku a faktory zapríčiňujúce tento nežiadúci stav. Cieľom príspevku je identifikácia kľúčových oblastí a faktorov, ktoré, možno považovať za zlyhávajúce pri otázke úrovne kvality života Rómov. Pri skúmaní problematiky sa naskytujú aj parciálne ciele príspevku, ktorými sú analýza východiskového stavu a možnosti riešenia problémov v identifikovaných oblastiach.

Rôzne prístupy ku fenoménu kvalite života

Kvalita života by sa dala zaradiť medzi relatívne nový pojem, ktorý je dnes už používaný ako odbornou, politickou, tak aj laickou verejnosťou. Tento fenomén je však ťažké definovať a uchopiť, nakoľko značne presahuje hranice jedného odboru a je silno interdisciplinárnu a multidimenzionálnou záležitosťou. Kvalita života alebo aj Quality of life (QoL) kvôli svojmu širokému rozmeru, spomínanej interdisciplinarite a zameraniu sa na každú oblasť života, doteraz nemá svoju jasnú definíciu. Poňať jednotnú a univerzálnu definíciu tohto pojmu je preto takmer nemožné. Jednotlivé definície kvality života zvyčajne odrážajú oblasť, ktorou sa jej autor zaoberá (Heřmanova 2012). Kvalita života ako fenomén začínajúci v politologických a ekonomických konceptoch sa začal zmenou v hodnotových orientáciách, ako aj životného štandardu pretavovať do iných vedných disciplín. Tým nadobudol svoje dnes

už stále miesto aj v iných spoločenských vedách ako sociológia, psychológia, pedagogika, lekárstvo či iné. Práve tento záujem mnohých vedných disciplín spôsobuje problém pri presnej identifikácii a vymedzení jednotlivých faktorov a aspektov kvality života. To je spôsobené najmä rôznymi teoretickými prístupmi daných vied ako aj použitia iných diagnostických metód. Každý odbor si stanovuje vlastnú definíciu kvality života, na základe ktorej následne vymedzuje jednotlivé oblasti (Škoda et al. 2008). Pre potrebu úvodu do problematiky je nutné uviesť aspoň základne definície a vymedzenia kvality života.

Veenhoven (1997) pri pojme kvalita života vymedzil jej dva významy, ktorými sú podmienky, ktorých prítomnosť považujeme za obligatórne pre dobrý život a prax žitia dobrého života samotného. Pričom len prvý význam možno použiť celospoločensky, avšak na individuálnej úrovni možno použiť oba. Veenhoven pridal ku koncepcii kvality života aj koncept šťastia, ktorý považuje za zdanlivý ukazovateľ kvality života. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) definuje kvalitu života ako percepciu svojej pozície v živote jednotlivca, prihliadajúc na kontext kultúry a hodnotového systému v ktorom žije, vzhľadom na svoje štandardy, očakávania, záujmy a ciele (WHOQOL 1995). Definícia kvality života vo Veľkom sociologickom slovníku vysvetľuje kvalitu života ako ešte málo prepracovaný pojem, ktorý označuje spôsob života, štýl života, životnú úroveň, ako aj životné podmienky pričom súhrne ich možno nazvať parametrami ľudského života. Kvalita života nie je len niečo čo je možné uspokojiť materiálnymi statkami v podobe tovarov a služieb, ale inklinuje aj k duchovným hodnotám (Linhart et al. 1996).

Vymedzenie kvality života je úzko späté aj s ďalšími pojmami, ktoré sa s touto otázkou prelínajú. Tými sú najmä životná úroveň, životný štýl a spôsob života, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou tohto fenoménu. Životný štýl Blažej (2005) opisuje ako dôležitý najmä z hľadiska zdravotného stavu a predchádzaniu chorôb. Životný štýl je špecifickým spôsobom správania sa podľa určitých spôsobov, zvykov a sklonov. Je vyjadrením prejavu správania sa a konania osôb ako aj sociálnych skupín, dal by sa nazvať manifestáciou samostatnosti konania podľa vlastných predstáv. Na druhej strane stojí životná úroveň ako analytický nástroj, ktorým je sledovaná sociálno-ekonomická miera uspokojovania potrieb. Životná úroveň je zameraná na kvantitatívnu stránku uspokojovania, a je daná objektívnymi podmienkami. Meranie životnej úrovne môže prebiehať sledovaním rôznych faktorov, akými sú napríklad príjmy a výdavky domácností či ich spotrebou. (Masárová, Živčicová 2012) Posledným príbuzným pojmom spätým s kvalitou života je spôsob života, ktorý je vyjadrením prejavov činností, vzťahov a hodnôt, ktoré majú veľmi zložitú štruktúru. Spôsob života je aj prostriedkom spoločenského vývoja a zároveň indikátorom politického, ekonomického no aj sociálneho a duchovného rozvoja (Matis 2002).

Práve dlhodobo preberanou témou v našich podmienkach je kvalita života Rómov, a to práve z dôvodu ich životnej úrovne, ako aj spôsobu života. Táto, takzvané rómska otázka je preberaná ako na centrálnej úrovni, tak na úrovni samospráv, ale aj záujmových organizácií a tretieho sektora. Problematika rómskej komunity, ktorá predstavuje najväčšiu etnickú menšinu u nás je často preberanou témou. Rómovia patria medzi marginalizované skupiny obyvateľstva, ktorá má odlišný spôsob života aj životnú úroveň, táto skupina dlhodobo patrí medzi chudobné a utlačované, a je jednou z najväčších výziev pre sociálnu politiku SR.

Problematickou je najmä diskriminácia tejto skupiny obyvateľstva vo viacerých oblastiach. To je spôsobené viacerými ako sociálnymi, tak aj ekonomickými faktormi, ktoré negatívne vplývajú na kvalitu života minority. Pre riešenie tejto otázky, a najmä hľadania jej uspokojivého riešenia je potrebné identifikovať primárne faktory vzniku situácie, v ktorej sa dnes rómska komunita nachádza.

Kvalita života rómskeho obyvateľstva

Rómovia na území Slovenska nie sú novými obyvateľmi a prvá zmienka o ich prítomnosti na našom území, ako najstaršia evidovaná, pochádza z 14. storočia, pričom v Európe sú prítomní už od obdobia stredoveku. Od svojho príchodu na naše územie bola táto skupina obyvateľstva utlačovaná, pričom toto bremeno sa značne umocnilo po transformačných procesoch spojených so zmenou režimu na našom území po roku 1989 (Rusnáková, Rochovská 2016). Socialistický režim sa v rámci svojej snahy o prezentáciu perfektnej spoločnosti v podobe egalitarizmu, a snahy o dokonalú sociálnu kohéziu, snažil zakryť problémy súvisiace s rómskym etnikom. Táto téma bola spoločenským tabu, problém, ktorý pred verejnosťou neexistoval a vládna moc sa snažila povzbudzovať tento dojem. Zmena režimu po roku 1989 znamenala zmenu v riešení rómskej otázky, ktorá sa dostáva do popredia záujmu a diskusií (Šuvada 2014). Práve zmena režimu a prechod na trhovú ekonomiku ešte zhoršil pozíciu Rómov, a spôsobil priepastnejšie rozdiely v kvalite života oproti majorite. Transformácia spôsobila väčšiu zraniteľnosť tejto skupiny a prehĺbila už tak zlý existujúci stav. Ten sa prejavil najmä v raste počtu obyvateľstva trpiaceho chudobou, zhoršenému prístupu k vzdelávacím inštitúciám, a negatívneho vývoja takmer každého sociálneho ukazovateľa (Radičová a kol., 2002). Prechod z centrálne riadenej, príkazovej, ekonomiky na ekonomiku trhovú priniesol pre vtedajších obyvateľov málo poznaný jav, ktorým je nezamestnanosť. To prinieslo problémy na trhu práce najmä menej kvalifikovaným osobám, ktorými sú často Rómovia. Tento fakt pri rómskom obyvateľstve súvisí najmä s nízkou vzdelanostnou úrovňou. Ako zhoršujúca sa chudoba medzi rómskym obyvateľstvom, tak aj nízka vzdelanosť a nemožnosť sa uplatniť na trhu práce mali vplyv na zhoršenie kvality života, marginalizáciu a pokračujúcu segregáciu rómskeho obyvateľstva (Frk 2003).

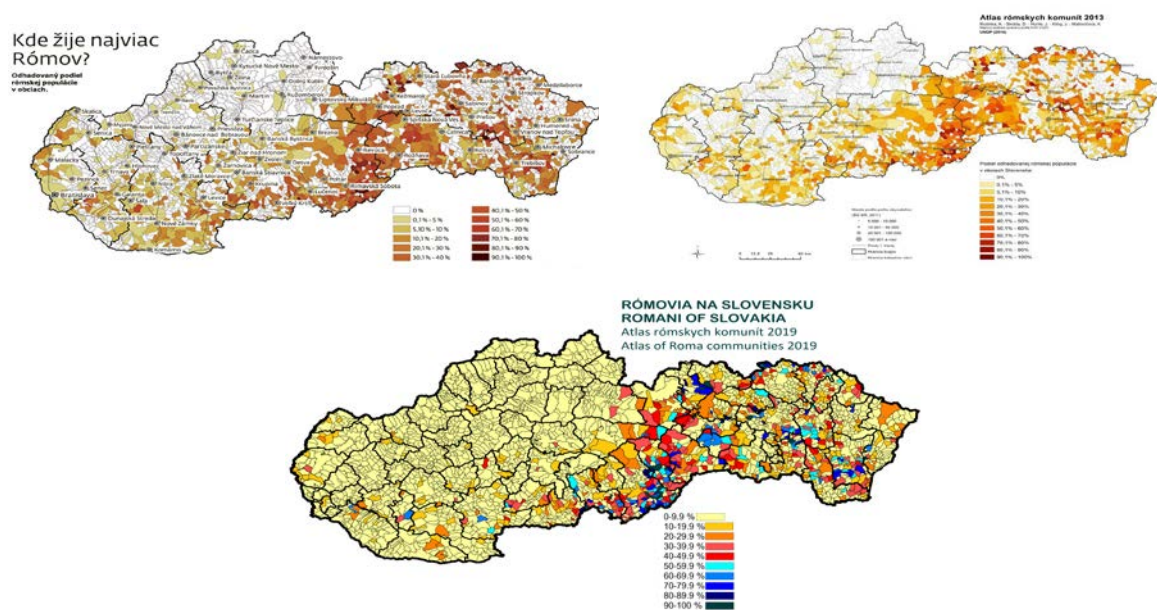
Na základe údajov Atlasu rómskych komunít 2019 dnes žije na Slovensku odhadom 450 000 rómskych obyvateľov čo tvorí približne 8% celkovej populácie Slovenskej republiky. Toto obyvateľstvo žije vo viac ako 800 obciach a mestách. Najväčšie koncentrácie rómskeho obyvateľstva sa nachádzajú v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji, kde žije až 88% obyvateľov rómskeho etnika.

	1991	2001	2011	2021
Počet obyvateľov hlásiacich sa k rómskej národnosti	75 802	89 920	105 738	67 200
% v celkovej populácii	1,4	1,7	2	1,2

Tabuľka 1 - Počet obyvateľov rómskej národnosti podľa SOBD
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov SOBD 2001, 2011, 2021.

Ako možno vidieť v tabuľke 1, rómska populácia na našom území za obdobie 1991 až 2021 postupne rástla. Postupom času, Rómovia tvorili čoraz väčšiu časť celkovej populácie v SR.

Je však nutné dodať že presný počet Rómov žijúcich na našom území je veľmi zložitý určiť, odhadovaný počet sa vždy značne líšil od deklarovaného v sčítaní obyvateľstva. V roku 2021 sa pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov prihlásilo k rómskej národnosti len 67 200 obyvateľov. Čo je veľmi skreslený počet, nakoľko pri tvorbe atlasu rómskych komunít bolo identifikovaných 825 obcí, v ktorých spolu rómske obyvateľstvo tvorí 417 000 občanov. Odhadom v SR žije takmer pol milióna Rómov. Pri dátach získaných sčítaním obyvateľstva si treba uvedomiť najmä skutočnosť, že veľká časť rómskeho obyvateľstva zvolila ako svoju národnosť slovenskú, a rómsku národnosť uviedli až ako druhú. Tento fakt následne značne skresľuje štatistiky o Rómoch, nakoľko tendencia vývoja počtu obyvateľov tejto národnosti má stúpajúci charakter.

Obrázok 1 – Podiel rómskeho obyvateľstva v obciach v rokoch 2004-2013-2019

Zdroj: Atlas rómskych komunít 2004, 2013, 2019

Ako bolo už spomenuté, najväčší počet obyvateľov rómskeho etnika sa nachádza na východe Slovenska, a to prevažne v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji. Práve v týchto krajoch je lokalizovaných najviac obcí, kde žije viac ako 30 obyvateľov rómskeho pôvodu a sú zaradené Atlasu rómskych komunít. V priebehu rokov možno pozorovať značnú migráciu rómskeho obyvateľstva na východ. Zatiaľ čo v roku 2004 evidujeme značné osídlenie rómskou komunitou aj v západnej časti Slovenska, v nasledujúcom období je značná časť lokalizovaná silno na východe, kde sa vytvárajú rómske koncentrácie. Najväčšími takýmito koncentraciami sú Košický Luník IX, okrajová časť mesta Trebišov, či obec Jarovnice a Dúžavska cesta v Rimavskej Sobote. Práve na východe krajiny je koncentrácia Rómov najvyššia a najviac tam badať ako silnú segregáciu obydli ale aj väčší počet obcí kde prevláda rómske obyvateľstvo v celkovom obyvateľstve. V týchto troch krajoch sa nachádza okolo 670 obcí kde sa vyskytuje rómska komunita. Koncentrácia Rómov je v SR najnižšia v Žilinskom kraji, kde sa nachádza len 15 obcí v ktorých je rómska komunita prítomná, čo možno považovať za zaujímavý jav nakoľko tento kraj má spoločnú hranicu s Prešovským aj Banskobystrickým krajom, čo vytvára predpoklad pre migráciu tohto obyvateľstva, ktorý však nie je naplnený.

Aj napriek mnohým predsudkom je potrebné uviesť, že rómska populácia nie je homogénna, ale práve naopak, vysoko heterogénna, a to ako zo sociálno-ekonomického, tak aj etnografického hľadiska (Ravasz 2020). Homogénnou sa stávajú až etnické oblasti, do ktorých sú rómovia segregovaní. Tieto oblasti sa vyznačujú práve čisto rómskym obyvateľstvom, a jeho koncentráciou v nich. Etnický homogénne lokality či komunity sú rozdelené na základe priestorového vzťahu k mestu či obci. Miera koncentrácie rómskeho obyvateľstva má za následok znásobenú marginalizáciu utváraním uzatvoreného spoločenstva, bez sociálnych väzieb na okolité prostredie (Rusnáková, Rochovská 2016). Podstatným pre riešenie rómskej problematiky je aj ich koncentrácia v priestorovom rozložení, inak povedané typy priestorovej lokalizácie. V rámci zisťovania EU SILC MRK zameraného len na marginalizovanú rómsku komunitu možno vymedziť viacero typov priestorovej lokalizácie, s ktorými operuje aj Atlas rómskych komunít. Týmto sú koncentrácie v vnútri obce, kde zaraďujeme rómske ulice či dvory. Ďalej koncentrácie na okraji obce, ktoré bezprostredne susedia s okrajom obce a nadväzujú naň. Koncentráciou mimo obce budeme rozumieť lokalitu, ktorá je oddelená od súvislej zástavby v danej obci, pričom ich môže deliť prázdny nezastavaný priestor či iný prírodný alebo umelo vytvorený objekt (les, rieka, trať). Poslednou skupinou sú priestorovo integrované bývanie, teda bývanie, ktoré nie je špecifickým spôsobom oddelené priestorovo ani symbolicky od obydľí iných nerómskych obyvateľov (Markovič Plachá 2022). Spomedzi spomenutých typov koncentrácií je najviac rizikové koncentrovanie mimo obce, ktoré možno považovať za priestorovo segregované. Priestorová segregácia či marginalizácia a jej miera odľahlosti v podobe vzdialenosti osídlenia od obce je určujúci faktor, ovplyvňujúci spôsob a kvalitu života rómov. Čím je táto vzdialenosť alebo miera väčšia, tým je vyššia pravdepodobnosť negatívnych javov, ako nezamestnanosť, nedostupnosť zdravotného zariadenia, absencia inžinierskych sietí, zhoršený prístup k vzdelaniu, prehlbovanie chudoby a ďalšie (Lukáč 2003).

Pre potrebu identifikácie kľúčových oblastí pre riešenie a hľadanie odpovede na otázku prečo je kvalita života rómov nižšia od bežnej populácie, budeme vychádzať zo Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 vydanou Úradom vlády (2011), a Stratégiou rovnosti, inklúzie a participácie rómov do roku 2030, taktiež z dielne Úradu vlády (2021). Uvedené stratégie jasne definujú problémy rómskeho obyvateľstva a uvádzajú aj kľúčové oblasti a faktory, v ktorých je nutná zmena. Cieľom pri riešení problémov rómskej komunity je najmä zabrániť getoizácií rómov, ich diskriminácií, segregácií a sociálnej či politickej exkluzii. Problém pri rómskom obyvateľstve je najmä:

- pretrvávajúca chudoba,
- nezamestnanosť,
- vzdelanostná úroveň,
- bývanie,
- zdravie.

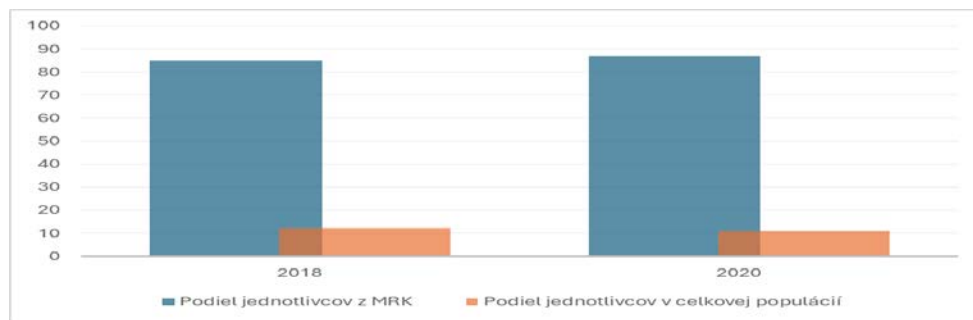
Práve tieto komponenty sú kľúčové ukazovatele kvality života a jej dimenzií. Dimenzie ako materiálne životné podmienky, kde možno zaradiť chudobu či materiálnu depriváciu. Dimenzia produktivity v podobe zamestnanosti, príjmov a inej činnosti, pričom je nutné sa

zaoberať aj rodovou rovnosť v rámci práce. Zdravie je nevyhnutnou dimenziou pri meraní kvality života, ovplyvňuje ako priemerný vek obyvateľstva, tak aj subjektívny pocit zdravia. Vzdelanie je dimenziou podmieňujúcou vývoj ostatných, a to najmä pri uplatnení sa na trhu práce, či napredovanie v živote. Bývanie je otázkou vlastníckeho vzťahu k obydlíu, počtu obyvateľov bytovej jednotky, či vzdialenosti od mesta alebo obce (Eurostat 2023).

Dimenzie ovplyvňujúce kvalitu života marginalizovanej rómskej komunity (Chudoba, nezamestnanosť, zdravie, bývanie a vzdelanie)

Chudoba je v pomeroch rómskeho obyvateľstva často sa vyskytujúcim javom, ktorý dlhodobo pretrváva. Pri rómskom etniku sa objavuje viacero znevýhodnení, ktoré spôsobujú prehlbovanie tohto negatívneho sociálneho javu (Rusnáková, Rochovská 2014). Chudoba je u etnika spojená najmä s demografickými podmienkami. Je dôsledkom nízkej zamestnanosti i absenciou vzdelania a pretrvávajúcou diskrimináciou. Problematickou je najmä medzigeneračná, generačná, alebo aj zdedená chudoba, ktorá sa prejavuje prenášaním z generácie na generáciu. Je silno previazaná na sociálnu exklúziu, a kombináciou historických, kultúrnych, ale aj sociálnych a priestorových faktorov (Úrad vlády SR 2011). Pri hľadaní súvislostí možno vymedziť štyri základné faktory majúce vplyv na vývoj chudoby v podmienkach rómskych komunít. Je nimi ekonomická situácia regiónu, ktorá predstavuje silu regiónu napríklad pri tvorbe HDP či iných makroekonomických ukazovateľov. Pri pohľade na priestorové rozloženie rómskeho obyvateľstva na území Slovenskej republiky je nesporným faktom, že väčšina etnika žije v slabších regiónoch, ktoré patria k najmenej rozvinutým regiónom (Ravasz, 2020). Druhým je koncentrácia a veľkosť populácie v osade. V tomto prípade často dochádza k takzvanej koncentrovanej chudobe. Tá sa prejavuje lokalizovaním obyvateľstva trpiaceho chudobou do jednej lokality (časti obce, geta, osady). Poslednými dvoma sú stupeň geografickej segregácie a integrácie, a počet Rómov v osade. Čím sa zväčšuje vzdialenosť rómskych obydľí od obcí a miest, k tým väčšej segregácií a negatívnym javom dochádza. Vylúčené obyvateľstvo vzdialené od obce sa stretáva so zhoršenými životnými podmienkami ako obyvateľstvo integrované. Najviac geograficky izolované osady sú najzaostalejšími a najviac trpiacimi chudobou (Radičová a kol. 2002). Následne, pri hodnotení kvality života v komunite nastáva porovnávanie pomerov v susedstvách v rámci komunity. Čím je komunita segregovanejšia, tým sú jej znalosti o životnej úrovni a životnom štandarde obmedzenejšie (Rusnáková, Rochovská 2014).

Zisťovanie EU SILC MRK z roku 2020 prinieslo štatistické údaje zamerané na obyvateľstvo rómskeho etnika. V roku 2020 bola stanovená hranica chudoby na 5 222 eur na jednotlivca, čo je 435 eur na mesiac. Pod touto hranicou žilo až 87% ľudí z MRK, pri porovnaní s dátami z roku 2018 je to nárast o 2 p.b. Príjmovú chudobu pritom na Slovensku zažívalo 11% osôb. Zhoršenie stavu chudoby o rómskeho obyvateľstva spôsobila aj pandémia COVID-19, ktorá v tom čase ochromila takmer všetky sektory. Pri porovnaní MRK a Rómov, ktorí žijú integrovane je vidieť značný rozdiel. Nakoľko len 60% Rómov žijúcich integrovane trpí príjmovou chudobou.

Graf 1 – Podiel jednotlivcov ohrozených chudobou v %
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

Graf 1 jasne zobrazuje rozdiely pri ohrození chudobou medzi celkovou populáciou a MRK, ktorú považujeme za ohrozenú skupinu obyvateľstva. Počet osôb z MRK, ktoré sa nachádzajú pod hranicou chudoby je niekoľkonásobne vyšším oproti celkovej populácii. V rámci MRK možno porovnávať len roky 2018 a 2020 v ktorých bolo uskutočňované zisťovanie EU SILC MRK. Nemožno však vytvoriť porovnanie s predošlými údajmi pri skupine integrovaného bývania, ktorá bola implementovaná do EU SILC MRK až v roku 2020. Pri chudobe je meraná aj závažná materiálna deprivácia ako indikátor poukazujúci na nemožnosť si zaobstarať niektoré tovary či služby. Mierou závažnej materiálnej deprivácie trpí až 52% osôb z MRK, pri integrovane bývajúcich je to len 32%. (Markovič, Plachá 2022) Ohrozenie chudobou je spôsobené viacerými skutočnosťami. Najmä nízkou zamestnanosťou alebo nemožnosťou si nájsť zamestnanie. Problematickými sú však aj pôžičky a exekúcie, či stále v rómskej komunite pretrvávajúca úžera. Úvery, exekúcie a úžery sú ako dôsledkom trpenia obyvateľstva chudobou, tak aj vznik tohto javu spôsobujú a násobia. Dlhy a exekúcie vznikajú z viacerých dôvodov, ako neplatenie zdravotného poistenia, nečakané výdavky či upísanie sa nebankovým spoločnostiam (Brutovská 2017).

Uplatnenie sa na trhu práce a kvalitu tejto integrácie možno považovať za jeden z najdôležitejších predpokladov predchádzanie vyššie uvedenej chudoby. Zamestnanie ako základný zdroj príjmu je potrebné na vyhnutie sa materiálnej deprivácii a sociálnemu vylúčeniu. Rómske komunity podliehajúce vylúčeniu oproti majorite vykazujú viacero odlišností (špecifik), ktoré bránia ich lepšiemu postaveniu na trhu práce. Je nimi ako dlhodobá nezamestnanosť, tak aj nezamestnanosť z generácie na generáciu. Problematickou je aj absencia vhodnej infraštruktúry a predsudky majority. Podstatným ukazovateľom na trhu práce je aj vzdelanie, ktoré je v MRK na nízkej úrovni. Čo na jednej strane znevýhodňuje túto skupinu obyvateľstva v uplatnení sa. Na strane druhej podporuje vytlačenie do šedej ekonomiky v podobe neformálnej práce, často bez zmluvy či iného právneho základu (Marcinčinová 2014). Údaje Štatistického úradu jasne ukazujú výrazný rozdiel v zamestnanosti MRK oproti majorite. Zatiaľ čo v celkovej populácii je zamestnaných 76%, pri MRK je zamestnanosť v produktívnom veku 20 – 64 rokov len na úrovni 23%. Nezamestnané osoby tvoria v populácii MRK až 46 %. Oproti celkovej populácii sa jedná až o viac ako sedemnásobný rozdiel. Rozdiely vidieť aj v rodovom zastúpení mužov a žien v zamestnaní. Zatiaľ čo mužov v produktívnom veku pracuje 31%, žien iba 14%. Väčšina žien z MRK je buď na rodičovskej dovolenke alebo sa považuje za ženu v domácnosti. Miera

nízkej zamestnanosti sa odráža aj na výške čistého príjmu domácnosti, ktorý pri MRK predstavuje v roku 2020, kedy boli získavané posledné dáta 617 eur (Markovič, Plachá 2022).

	2018	2020
Zamestnaný	17	23
Nezamestnaný	38	46
Osoby v domácnosti	11	10

Tabuľka 2 – Ekonomické postavenie osôb v MRK vyjadrené v %
Zdroj: EU SILC MRK 2018, 2020.

Nezamestnanosť Rómov je dlhodobo na kritickej úrovni oproti majorite, avšak v priebehu posledných rokov možno vidieť značné zlepšenie v tejto oblasti, kedy čoraz viac obyvateľov pracuje. Väčšina Rómov pracuje na trvalý pracovný pomer, časť na kratší pracovný čas či zárobkovú činnosť vykonávajú ako SZČO. Rómovia pracujú najmä v stavebníctve či prácach, ktoré sú náchylnejšie na ekonomické cykly. Nárast pracujúcich v MRK nastal vo všetkých vekových skupinách, avšak proti majorite je stále zaostávajúcim. Za nárast počtu zamestnaných môžu viaceré faktory, ako lepšia integrácia Rómov, prístup k základnej infraštruktúre, či rôzne projekty na podporu zamestnanosti. Počet nezamestnaných k zamestnaným je však pretrvávajúcim problémom pri MRK, najmä s prihliadnutím na jav pracujúcej chudoby ako aj chudoby v tejto populácii celkovo. V populácii MRK je väčšia dostupnosť pracovnej sily, nakoľko populácia seniorov tvorí oveľa menšie percento obyvateľstva, asi len 8 %, naproti celkovej populácii kde ľudia v poproduktívnom veku tvoria až 24% populácie. Rómska populácia je oveľa mladšia, a väčšina jej členov je v produktívnom veku. Pri MRK možno bádať aj veľkú skupinu zastávajúcu osoby v domácnosti, ktorými sú najmä ženy starajúce sa o deti a domácnosť, ktoré aktívne nehľadajú zamestnanie. Najväčšou výzvou pre zamestnanosť ľudí z MRK v poslednom období bola celosvetová pandémia, ktorá podľa odhadov ovplyvnila minoritu podobne ako majoritu, a znížila zamestnanosť o 5% (MF SR, 2021). Presnejšie výsledky vplyvu prinesie až EU SILC MRK 2024, ktorého zber aktuálne prebieha a publikácia bude dostupná najneskôr v roku 2026.

Problémom pri hľadaní zamestnania a riešenia otázky nezamestnanosti sú aj regionálne nerovnosti. MRK sa najviac vyskytuje na východe Slovenska, kde pretrváva nepriaznivá ekonomická situácia v podobe slabého ekonomického výkonu regiónov, ktorý je merateľným napríklad HDP na obyvateľa. To ovplyvňuje pri hľadaní práce aj majoritné obyvateľstvo, čo následne MRK dostáva do ešte viac znevýhodnenej pozície. To je však len jeden z mnohých faktorov vplývajúcich na tento jav (Lajčáková et. al. 2017).

Téma vzdelania najmä rómskych detí sa objavuje už niekoľko rokov poukazujúc na značné medzery pri tejto skupine obyvateľov. Vzdelávací systém v Slovenskej republike dlhodobo bojuje so segregáciou detí z rómskeho prostredia, najmä z MRK. Ten sa prejavuje najmä izolovaním týchto detí do samostatných čisto rómskych tried či zaradením detí do tried špeciálnych alebo medzi postihnuté deti. To spôsobuje šírenie stereotypov o tomto etniku a vytvára zlý základ pre následne spolužitie rómskej menšiny (ERRC 2004). Vzdelanie

a vzdelávanie je základným predpokladom pre uplatnenie na trhu práce, nízka kvalifikácia spôsobuje marginálne postavenie na trhu práce a zvyšuje riziko následného vylúčenia v tejto oblasti. Najviac nezamestnaných pochádza zo skupiny ľudí, ktorí majú ukončené len základné vzdelanie, a sú nízko kvalifikovaní. Jednotlivé faktory ovplyvňujúce kvalitu života v komunite Rómov sú značne previazané cez seba, vzdelávanie neovplyvňuje len zamestnanosť, ale zvyšuje aj riziko chudoby a iné faktory (Filadelfiová, et. al. 2006). Problematickým v oblasti vzdelávania je už predprimárne vzdelávanie v podobe materských škôl. Predprimárne vzdelávanie navštevovala v roku 2020 iba asi tretina detí z MRK predstavujúca 34% , oproti roku 2018 tu však vidieť pozitívny trend vývoja, kedy sa počet detí navštevujúcich tieto zariadenia zvýšil o 8 p. b. Tento počet nie je však stále dostatočný, práve predprimárne vzdelávanie zabezpečuje rozvíjanie mentálnych i psychických schopností dieťaťa, ktoré následne majú vplyv na pokračovanie v jeho životnej dráhe. Je taktiež dôležité podotknúť vplyv medzigeneračného prenosu pozitívnych vplyvov na svoje budúce deti. V oblasti primárneho vzdelávania je potrebné sa miesto počtu žiakov z MRK zamerať na ich umiestnenie. Až 17% detí z MRK bolo v roku 2020 zaradených do špeciálnych škôl, aj napriek znižujúcemu sa počtu detí oproti roku 2018, je tento počet oproti celkovej populácii priepastný. Až v 88% špeciálnych tried tvorili deti z MRK viac ako polovicu žiakov. Pri bežnom vzdelávaní navštevuje čisto rómske triedy až 47% žiakov, 23% žiakov chodí do tried kde rómsky kolektív tvorí viac ako polovicu žiakov. Táto segregácia detí do týchto tried následne znižuje ich možnosti rozvoja, ako aj uplatnenia v ďalšom živote. Pri primárnom vzdelávaní členovia MRK čelia problému opakovania ročníka, pričom tento jav jasne koreluje s ich ďalším pokračovaním v štúdiu na strednej škole. Až 39% detí z MRK, ktoré neopakovali ročník, pokračovali na strednú školu, pri opakovaní jedného ročníka sa toto percento znižuje na 31%, pri opakovanom ročníku dva a viac krát sa znižuje počet detí už len na 12%. Následné stredné vzdelanie ukončené maturitnou skúškou v MRK dosiahlo len 2% detí, pri integrovaných Rómoch sa značne zvyšuje počet mladistvých, ktorý dosiahli úplne stredné vzdelanie na 12%. Vysokoškolské vzdelanie má ako pri MRK, tak aj integrovanom obyvateľstve dosiahnuté len 1% (Markovič, Plachá 2022).

Kvalita života potrebuje pre svoje hodnotenia určiť kritéria, ktoré budú posudzované. Jedným z rozhodujúcich kritérií pri jej skúmaní je zdravie, a to ako v podobe zdravotného stavu, tak subjektívne vnímanie vlastného zdravia. Na celkové zdravie, ale aj jeho hodnotenie vplyvajú viaceré symptómy, diskomfort, psychologické, ale aj sociokultúrne faktory. Rómska populácia podľa výskumov neoplýva dobrým zdravotným stavom. Zjavným problémom je nezdravá a nekvalitná výživa, životný štýl, nízky socioekonomický status a dostupnosť zdravotnej pomoci (Dingová, Nemčková 2008). Hodnotenie zdravotného stavu je u ľudí z MRK, ale aj integrovaných bývajúcich, oveľa pozitívnejšie hodnotené, a v oboch skupinách viac ako 70% obyvateľov hodnotí svoj stav pozitívne. Každoročné preventívne prehliadky pri oboch skupinách absolvuje 55% populácie. Problémom pri riešení zdravotných problémov býva najčastejšie nemožnosť si dovoliť zaplatiť za lieky a liečbu, pričom sa stále objavuje aj diskriminácia Rómov v zdravotníctve, či strach zo zdravotných zariadení a dlhé poradovníky. Horšia je situácia pri novorodencoch, dojčenská úmrtnosť je pri MRK trojnásobne vyššia ako u majoritnej populácie (Markovič, Plachá 2022). V oblasti zdravia je nutné poukázať aj na nedostupnosť zdravotných služieb, najmä pre obyvateľov žijúcich v segregovaných

oblastiach. Najmä v menej rozvinutých regiónoch, kde je problematickým aj počet lekárov a ich nedostatok. To zhoršuje prístup k vzdelaniu ako minority, tak aj majority. Celkovo sa zdravotný stav Rómov a ich prístup k tejto otázke odráža aj na strednej dĺžke života, ktorá je u Rómov oproti všeobecnej populácii o 10 rokov nižšia (Úrad vlády 2021).

Rómska komunita ako jedna zo zraniteľných skupín obyvateľstva zaznamenáva v oblasti bývania najväčší prepad. Ako jediná zo znevýhodnených skupín vytvára osady a iné neštandardné obydlia. To je spôsobené presídľovaním z integrovaných mestských štvrtí do segregovaných oblastí na okraje miest či do osád a get. Budovanie neštandardných obydli sa vykonáva na pozemkoch s neusporiadaným právnym titulom, a často sú čiernymi stavbami. Tieto obydlia nespĺňajú ani technické či hygienické normy, čo je spôsobené najmä stavebnými materiálmi ako plech, drevo, hlina a odpad. K nepriaznivému stavu obydli prispieva aj absentujúca dostupnosť základnej infraštruktúry ako elektrina, pitná voda, verejné osvetlenie či plynofikácia. Osobitný problém tvorí nakladanie s komunálnym odpadom (Úrad vlády 2011). Vysporiadaný vzťah k obydliu ma v MRK len 54% domácností, čím viac narastá priestorové vylúčenie domácností, tým viac klesá aj podiel vysporiadaných právnych vzťahov. Oproti majoritnej populácii trpí MRK aj preľudnenými domácnosťami, viac ako 90% neštandardných obydli je preľudnených a v jednej izbe bývajú v priemere 4 osoby, pričom v tomto type obydli žije až 15% MRK. Pri murovaných domoch, v ktorých žije 65% MRK je až 88% preľudnených (Markovič, Plachá 2021). Do oblasti bývania a komfortu bývania možno zaradiť aj dostupnosť infraštruktúry. Jej dostupnosť je v rómskych komunitách výrazne horšia. Verejný vodovod využíva 64 % obyvateľov z rómskych komunit, zostávajúce domácnosti sú pripojené na externý zdroj vody v podobe studní či potoka. Kanalizácia absentuje vo viac ako 30% domácnostiach, ktoré nie sú pripojené na žiadny systém odvodu odpadových vôd. Až 6% domácností MRK nemá pripojenie na elektrickú sieť, ďalších 15% domácností ma poruchovú elektroinštaláciu, a sítě majú k dispozícii dostupnú elektrickú sieť, nie sú k nej pripojení (Ravasz 2020).

Záver

Problematika riešenia rómskej otázky dlhodobo rezonuje našou spoločnosťou, pričom názory na jej rozličné spôsoby riešenia sa rôznia. Objektívne možno zhodnotiť, že rómske obyvateľstvo, a najmä marginalizovaná rómska komunita žijú v oveľa horších podmienkach ako majorita. Ich kvalita života je na značne nižšej úrovni, čo spôsobuje viacero dlhodobo pretrvávajúcich negatívnych javov. Tými sú najmä pretrvávajúca chudoba, ktorá postihuje oveľa väčšiu časť tohto obyvateľstva, a spôsobuje hlavne nedostatok finančných prostriedkov, pomocou ktorých, by sa vedela táto skupina dostať z dlhodobo nepriaznivej situácie. Rómske obyvateľstvo musí tiež čeliť novodobej podobe tohto javu, a to pracujúcej chudobe, kedy aj napriek umiestneniu sa na trhu práce nie je dôchodok za prácu dostatočný, aby pokryl náklady na život. K tomu je nutné pripočítať medzigeneračnú zdedenú chudobu a nízku finančnú gramotnosť, ktorá len umocňuje tento nežiadúci jav. Zamestnanosť je ďalším kľúčovým faktorom ovplyvňujúcim postavenie rómskej populácie, je silno spojená s nízkou kvalifikáciou a žalostnou vzdelanostnou úrovňou, čo spôsobuje nemožnosť sa uplatniť na trhu práce a núti vykonávať nízko ocenenú prácu v sektoroch, ktoré sú silno náchylné na ekonomické otrasy. Do toho možno pripočítať často zhoršený zdravotný stav či nemožnosť

zaobstarania si dostupných liečiv a iného zdravotného materiálu či služieb pre nedostatok finančných prostriedkov. Zhoršený zdravotný stav je úzko spojený so zlou kvalitou obydlií, kde nie sú často naplnené hygienické normy a chýbajú základne prvky ako elektrická energia, pitná voda či plynofikácia. Etnikum taktiež dlhodobo čelí v našich podmienkach diskriminácií na základe rasy, je silno segregované najmä v školskom prostredí, ale aj v priestore.

Priestorová segregácia jasne potvrdzuje že čím viac je daná komunita oddelená, tým viac sú ich životné podmienky zhoršené a všetky uvedené faktory gradujú. Pri integrovanom obyvateľstve je podľa štatistik v každej oblasti badateľné zlepšenie, integrované obyvateľstvo netrpí negatívnymi javmi až v takej miere ako MRK, a lepšie sa sociálne začleňuje. Za nepriaznivé situácie rómskej populácie môžu aj iné, v tomto príspevku neuvedené faktory, avšak opísané faktory sú kľúčovými oblasťami, pri ktorých zmene je možné zvýšiť kvalitu života tejto populácie. To najmä z dôvodu ich prepojenosti medzi sebou v zmysle vzdelania ako predpokladu na nájdenie vhodnej práce, vyúsťujúceho do zlepšenia finančnej situácie a prekročenia prahu chudoby. Následnej možnosti zlepšiť svoje podmienky pre bývanie a zdravie. Potrebným krokom pre riešenie otázky rómskej problematiky je neustála práca s komunitou, vytváranie stratégií zameraných na dané oblasti a realizácia dobrých príkladov z praxe pri práci z rómskym obyvateľstvom.

*Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
doc. Ing. Anna Čepelová, PhD.*

Použitá literatúra

1. BLAŽEJ, A., 2005. *Kvalita života z aspektu udržateľného rozvoja v 21. storočí*. In: Kvalita života a rovnosť príležitostí - z aspektu vzdelávania dospelých a sociálnej práce. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 21-27. ISBN 80-8068-425-1.
2. BRUTOVSKÁ, G., 2017. *Aktuálne problémy chudobných rómskych komunít v Košickom samosprávnom kraji*. In: Sociálny kapitál v podmienkach globálnych rizík. Bratislava: Slovenska sociologická spoločnosť pri SAV, s. 108-123. ISBN 978-80-85447-26-2.
3. DINGOVÁ, Michaela a Mária NEMČEKOVÁ, 2008. *Metodologické problémy výskumu kvality života rómskeho etnika na Slovensku z hľadiska ošetrovateľstva*. In: Journal of Nursing and Social Sciences related to Health and Illness 2008 (vol. 10), issue 2, s. 274-282. ISSN 1212-4117.
4. ERRC, 2004. *Stigmy: Segregovaná výučba Rómov v školách strednej a východnej Európy*. [online]. [cit. 01. októbra. 2024]. Dostupné z: https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/01/CB/m000001CB.pdf
5. EUROSTAT, 2023. *Quality of life indicators - measuring quality of life*. [online]. [cit. 12. októbra. 2024]. Dostupné z: [Quality of life indicators - measuring quality of life - Statistics Explained](#)
6. FILADELFOVÁ, J., D. GERBERY a D. ŠKODA, 2006. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava: UNDP. ISBN 80-89263-02-X.
7. FRK, V., 2003. *Komparatívne aspekty kvality života zamestnaných a nezamestnaných Rómov*. In: Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce, SK 0002.01 a grantová úloha VEGA č. 1/0457/03 Kvalita života – kvalitou sociálnej práce a vzdelávania dospelých. [online] Prešov: Občianske združenie Potenciál, s. 17-23 [cit. 24. októbra 2024]. Dostupné z: http://www.jozefmiko.sk/06_vedecke_konferencie/00_zborniky_z_vedeckych_konferencii/13_zbornik_phare_vega_presov_2003.pdf
8. GRAUZELOVA, Táňa a Filip MARKOVIČ, 2019. *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. ISBN 978-80-969971-9-0.

9. HEŘMANOVA, E. 2012. *Koncepty, teórie a mērení kvality života*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-106-0.
10. JURÁSKOVÁ, Martina, KRIGLEROVÁ, Elena a RYBOVÁ, Jana, RADÍČOVÁ, Iveta (ed.), 2004. *Atlas rómskych komunít na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Krajské centrum pre rómske otázky. ISBN 8088991277.
11. LAJČÁKOVÁ, J. et al., 2017. *Riešenie nezamestnanosti Rómov od mýtu k praxi a späť*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry. [online]. [cit. 15. októbra. 2024]. Dostupné z: file:///C:/Users/Richard%20Vejo/Downloads/Nezamestnanost-Romov_studia.pdf
12. Linhart, J., Petrusek, M., Vodáková, A., Maříková, Hana, 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5.
13. LUKÁČ, M., 2003. *Sociálna marginalizácia a sociálna exklúzia v živote rómskeho etnika*. In: V., FRK. *Kvalita života v spektre andragogických a sociálnopsychologických disciplín*. Prešov: Filozofická Fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 120-133. ISBN 80-968367-7-3
14. MARCINČINOVÁ, E., 2014. *Rómovia na trhu práce*. Bratislava: IVPR. [online]. [cit. 08. októbra. 2024]. Dostupné z: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1192/romovia_na_trhu_prace.pdf
15. MARKOVIČ, Filip a Ľudmila PLACHÁ, 2022. *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. ISBN 987-80-974379-1-6.
16. MASÁROVÁ, Tatiana a Eva ŽIVČICOVÁ, 2012. *Meranie kvality života*. Žilina: GEORG. ISBN 978-80-8154-003-5.
17. MATIS, J., 2002. *Spôsob života a životný štýl*. Liptovský Mikuláš. ISBN 80-968719-8-6.
18. MF SR, 2021. *Vplyv pandémie na marginalizované rómske komunity*. Bratislava Inštitút finančnej politiky. [online]. [cit. 30. októbra. 2024]. Dostupné z: 20027_material_hlasovanie.pdf
19. MUŠINKA, A. et al., 2014. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava: Rozvojový program OSN (UDNP). [online]. [cit. 30. októbra. 2024]. Dostupné z: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf
20. RADÍČOVÁ, I. a kol., 2002. *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava: Svetová banka, Nadácia S.P.A.C.E., Ineko. ISBN: 80- 88991-15-3.
21. RAVASZ, A., a kol., 2020. *Atlas rómskych komunít 2019*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1874-4.
22. RUSNÁKOVÁ, J., A., Rochovská, 2014. *Segregácia obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít, chudoba a znevýhodnenia súvisiace s priestorovým vyhlúčením*. In: *Geographia Cassoviensis Journal*, vol. 8, no.2/2014, s. 162-172. ISSN 2454-0005.
23. RUSNÁKOVÁ, J., A., Rochovská, 2016. *Sociálne vylúčenie, segregácia a životné stratégie obyvateľov rómskych komunít z pohľadu teórie zdrojov*. In *Geografický časopis | Geographical Journal*, vol. 68, no.3, s. 245-260. ISSN 0016-7193.
24. ŠKODA, J. et al., 2008. *Hodnocení objektivních parametru kvality života mladistvých*. In: L. PYŠNÝ. *Kvalita života II*. Ústí nad Labem: Univerzite J. E. Purkyně, s. 34-51. ISBN 978-80-7414-045-7.
25. ŠUVADA, M., 2013. *Segregácia Rómov na príklade vybraných slovenských miest*. In: *Študentská vedecká konferencia PriF UK 2013*. s. 1481-1486. ISBN 978-80-223-3392-4
26. ÚRAD VLÁDY SR, 2011. *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. [online]. [cit. 16. októbra. 2024]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/files/legislativa/dokumenty-zoznamy-pod/strategia-integracie-romov-do-roku-2020.pdf>
27. ÚRAD VLÁDY SR, 2021. *Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. [online]. [cit. 16. októbra. 2024]. Dostupné z: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/strategia_2030.pdf
28. VEENHOVEN, R., 1997. *Advances in understanding happiness*. In: *Revue Québécoise de Psychologie*, vol. 18, s. 29-74. ISSN: 2560-6530.
29. WHOQOL, 1995. *The world health organization quality of life assesment (WHOQOL): Position paper feom the World Health Organization*. In: *Sot'. Sci. Med.* Vol. 41, No. 10, p. v, s. 1403-1409 [online] [cit. 27. októbra 2024] Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/journal/social-science-and-medicine/vol/41/issue/10>

Mladá veda

Young Science

ISSN 1339-3189